

bilimname XXXVII, 2019/1, 1225-1245
Geliş Tarihi: 24.02.2019, Kabul Tarihi: 04.04.2019, Yayın Tarihi: 30.04.2019
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.522162>

STOA FELSEFESİNİN TEMEL GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

© Suat ÇELİKKOL^a

Öz

Stoacılık, milattan önce 336–264 yılları arasında yaşamış olan Kıbrıslı Zenon tarafından kurulmuş felsefe okuludur. Okula göre felsefe, bilgelik aşkı, bilgelik arayışıdır. Felsefenin yöneldiği bilgelik ise kutsal ve insani şeylerin bilgisidir. Zenon felsefeyi üç bölüme ayırmıştır: önce usa vurma kurallarını öğreten mantık, ikinci olarak kâinattaki varlıkların hakikatini öğreten fizik ve üçüncü olarak erdemli yaşamın ilkelerini öğreten ahlak. Stoa felsefesi, ahlaki felsefenin merkezine alan pratik bir felsefedir. Bu felsefeye göre erek, doğaya uygun yaşamdır. Doğa'ya uygun yaşam ise kutsal doğayı bilmek, tanımak ve onun iradesine boyun eğmektir. Zenon, Kleanthes, Khryssippos, Panaitios, Seneca, Epiktetos ve Marcus Aurelius, Stoa felsefesinin önemli temsilcilerindendir. Bu yazı, ana hatlarıyla Stoa felsefesi üzerine bir incelemedir. Yazıda Stoalı filozofların varlığın hakikatine ve insanın faziletine ilişkin temel görüşleri incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre Zenon'dan beri Stoalı filozoflar, varlığın tanrısal olduğunu, her tarafında düzen, uyum ve iyiliğin hüküm sürdüğünü, her şeyin tanrısal bilgelige ve inayete uygun olarak gerçekleştiği, ayrıca insanın tanrısal akıldan pay aldığı, böylece doğanın yasalarına uygun olarak yaşamak suretiyle erdemli ve mutlu olabileceğini savunmuşlardır. Stoalı filozoflar genel olarak ahlak üzerine söz etmişler ve bu görüşlerini fiziğe (metafizikle) dayanarak temellendirmeye çalışmışlardır. Stoacılığın popüler yanı idealist ahlakıdır. Stoalılar ahlak anlayışları ile düşünce dünyasını etkilemişlerdir. Hangi filozofların Stoacı ahlaktan etkilendiği ayrı bir konudur; dolayısıyla farklı bir araştırmayı gerektirir. Fakat batıda Montaigne ve Descartes'in doğuda Kindi'nin Stoacı ahlaktan etkilendiklerini söylemek iddialı bir yargı değildir.

Anahtar kelimeler: Felsefe Tarihi, Stoa felsefesi, Ahlak.

^a Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, suatcelikkol@erzincan.edu.tr.

AN INVESTIGATION ON THE BASIC VIEWS OF STOA PHILOSOPHY

Stoicism is a school of philosophy founded by Zenon of Cyprus who lived between 336-264 BC. According to the school, philosophy is the love of wisdom, the quest for wisdom. Philosophy's wisdom is the knowledge of sacred and human things. Zenon divided the philosophy into three parts: first logic that teaches the rules, second, physics teaching the truth of the entities in the universe, and thirdly, the morality that teaches the principles of virtuous life. Philosophy of Stoa is a practical philosophy that takes morality at the center of philosophy. The main purpose of this philosophy is to live in accordance with nature. To know the holy nature, is to acquaint and to submit to his will. Zenon, Kleantes, Khrysippos, Panaitios, Seneca, Epiktetos and Marcus Aurelius are important representatives of the Stoa philosophy. This article is an outline of the Stoa philosophy. In this article, the basic views of Stoic philosophers about the truth of existence and human virtue were examined...

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Stoacılık Kıbrıslı Zenon (M.Ö. 336–264) tarafından kurulmuştur.¹ Diogenes Laertius'un rivayetine göre Zenon², kendi gibi ticaretle uğraşan babası Mneseas'ın Atina seyahatinden dönerken Sokrates'in öğrencisi Ksenofon'un³ eserlerinden birini hediye olarak getirmesiyle felsefeye ilgi duymaya başlamıştır.⁴ Doğum yeri olan Kition'dan Atina'ya gelerek Diogenes'in⁵ öğrencisi Kynik Krates'in derslerine devam etmiş, daha sonra sıra ile Megara okulundan⁶ Stilpon'un⁷, on yıl boyunca Akademia'dan⁸

¹ Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, çev. Candan Şentuna (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 297.

² Zenon'un hayatı, karakteri, yaşama tarzı ve felsefesi hakkında bkz. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 297–355.

³ Sokrates'in öğrencisidir. İlk olarak o, hocasının sözlerini not alıp "Anılar" adı altında yayımlamıştır. Felsefesi hakkında bilgi için bkz. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 88.

⁴ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 310.

⁵ Sinoplu Diogenes, bkz. Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, çev. H. Vehbi Eralp (İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1992), 48.

⁶ Sokrates'in ilk öğrencilerinden biri olan Megaralı Eukleides'in kurmuş olduğu felsefe okulu. Bkz. Felsefe Sözlüğü, Ahmet Cevizci, (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2013), "Megara Okulu" maddesi.

⁷ Yunanistan'ın Megara kentinden Stilpon, Eukleides'in birtakım öğrencilerinden ders aldı; bazıları onun Eukleides'in kendisinden ders aldığını söylerler; Herakleides'e göre de İkhthyas'ın arkadaşı Korinthoslu Thrasymakhos'un öğrencisidir. Bkz. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 114.

⁸ Platon tarafından kurulmuş olan ünlü Platonik eğitim ve araştırma merkezi. Bkz Felsefe Sözlüğü, "Akademia" maddesi.

Ksenokrates'in⁹ öğrencisi olmuştur.¹⁰ İlk dönemlerinde Kyniklerin¹¹ etkisinde kalmış olsa da bu öğretide önemli değişiklikler yapmıştır. Söz gelişi ahlaki özgürlüğe, Kyniklerin savunduğu gibi töreleri ve her türlü uygarlık düzenini sert bir şekilde reddetmekle değil; yüksek çeşitten bir doğallıkla ulaşılabileceğini savunmuştur. M.Ö. 300 civarında Atina'da Stoa poikile'de (resimlerle süslü direkli galeride) kendi okulunu açmış ve burada kırk yıl ders vermiştir. Zenon verdiği derslerle ve kişiliği ile Atina'da büyük bir saygınlık kazanmış ve yaklaşık yetmiş iki yıllık bir ömür sürdükten sonra M.Ö. 264 yılında Atina'da ölmüştür.¹²

Stoa Okulu Zenon'dan sonra çok erken bir tarihte, temel dogmaların önemli bir bölümünü koruyarak üç ayrı evreye bölünmüştür. Eski Stoa (M.Ö. 300-130), Orta Stoa (M.Ö. 130-50) ve Roma Stoası (M.Ö. 50-M.S.300). Eski Stoa'nın önemli temsilcileri okulun kurucusu Zenon (M.Ö. 336-264), Kleantes (M.Ö.331-233) ve Khryssippos'tur (M.Ö.281-201). Orta Stoa'nın öne çıkan temsilcileri Panaitios (M.Ö.180-110) ve Poseidonios'tur (M.Ö.135-50). Okulun M.Ö. 1. yüzyıldan itibaren süren tarihi hakkında çok bilgi sahibi değiliz. Ancak şunu bilmekteyiz ki Stoacı öğretisi M.S. 2. yüzyıla kadar Roma topraklarında gelişmeye devam etmiştir. Roma Stoası olarak adlandırılan bu son evre için Cicero (M.Ö.106-43), Seneca (M.Ö. 3-M.S. 65), Epiktetos (M.S.50-130) ve Marcus Aurelius'un (M.S.121-180) adlarını anmak yeterlidir.¹³

Bu çalışmamızda Stoacı Okulun felsefe anlayışı üzerinde durmaya çalışacağız. Bilindiği üzere Stoacılık, antikçağın en etkili felsefe okullarından biridir. Stoacıların ahlak anlayışları ontolojik bir temele sahiptir. Ahlak sistemini inşa eden ilkeler kozmik düzenden doğar. Kozmik düzen, aynı zamanda ahlaki düzenle de alakalıdır. Doğanın yasaları bir taraftan da insanın bu düzen karşısında tutumunu belirleyen ahlak ilkeleridir. Makale, kozmik düzenle ahlak ilişkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Varlığa karşı nasıl bir tutum içinde olmamız gerektiğini ortaya koyması bakımından Stoacı felsefeyi incelemek yararlı olacaktır.

⁹ Platon'un öğrencisidir. Yaratılışça ağırkanlıydı. Platon onu Aristoteles ile karşılaştırırken, "birini mahmuzlamak gerek, öbürünü de dizginlemek" diyordu. Bkz. Laertius, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 176.

¹⁰ Laertius, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 298; Weber, *Felsefe Tarihi*, 92; Orhan Hançerlioğlu, *Düşünce Tarihi*, (İstanbul: Remzi kitapevi, 2012), 100.

¹¹ Antik Yunan felsefesinde, Sokrates'in yeni bir yaşam tarzı geliştiren Antisthenes ve Diogenes gibi öğrencilerinden meydana getirdiği okul ya da felsefe topluluğu. Bkz. Felsefe Sözlüğü, "Kynikler" maddesi.

¹² Laertius, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 309; Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1985), 102.

¹³ Pierre Hadot, *İlkçağ Felsefesi Nedir?* çev. Muna Cedden, (Ankara: Dost Kitapevi, 2011), 130; Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, C.4, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016), 165-167.

A. Stoa'nın Felsefe Anlayışı

Stoacı okul için felsefe, mutluluğa götüren yol demektir. Mutluluğun koşulu ise bilgidir.¹⁴ Okulun benimsediği bu anlayış filozofların felsefe tanımlarına genellikle yansımıştır. Nitekim Zenon felsefeyi, hayatın son gayesi için hakikati ve fazileti bilme sanatı olarak tanımlamıştır.¹⁵ Khryssippos'a göre felsefe, varlığın hakikatini bilmek için bir çalışmadır.¹⁶ Seneca'ya bakılırsa, "bilgelik aşkı, bilgelik arayışıdır: Felsefe bilgeliğin eriştiği yeri gösterir."¹⁷ İşlevine göre felsefe, erdem öğrenimidir, ama erdem yoluyla öğrenimidir. Çünkü ne erdem kendi öğrenimi olmadan var olabilir, ne de erdem öğrenimi erdemsiz yapılabilir.¹⁸ Cicero'ya göre felsefe, mutluluğa götüren yoldur,¹⁹ bilgelik uğraşısıdır.²⁰ Marcus Aurelius nazarında felsefe, insanın hazlara, elemelere üstün gelmesinden, üstün körü hiçbir şey yapmamasından, yalan ve gizlilikten çekinmesinden ibarettir.²¹ Felsefenin yöneldiği bilgiğe gelince, Seneca'ya göre, "insan zihninin yetkin iyiliği"dir. Bilgelik felsefenin sonucudur, ödülüdür. Her zaman aynı şeyi istemek ya da istememektir.²² Cicero ise kavramı, kutsal ve insani şeylerin bilgisi²³ diye tanımlamıştır.

Stoalılara göre felsefenin işi iyi yaşamı kazandırmaktır; bunun için bize, Tanrı'ya,²⁴ kendimize ve başkalarına karşı ödevlerimizi bildirir.²⁵ Tanrının yolundan gitmeyi, isteklerimizi düzene koymayı ve düşüncelerimizi iyi kullanmayı sağlar.²⁶ Talihin bütün cilvelerine karşı hazırlıklı olmayı öğretir.²⁷ Azgın isteklerimizin mutluluk yolunda ne büyük bir tehlike olduğunu bildirir ve onlarla savaşmanın yollarını öğretir,²⁸ Ruhumuzu bir

¹⁴ Sokrates'in de benimsemiş olduğu anlayış. Bkz. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 81.

¹⁵ Weber, *Felsefe Tarihi*, 92.

¹⁶ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 111.

¹⁷ L. Annaeus Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, çev. Türkan Uzel, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), 222; Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 211.

¹⁸ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 222.

¹⁹ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 121.

²⁰ M. Tullius Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, çev. Cengiz Çevik, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013), 72.

²¹ Süleyman Hayri Bolay, *Yaşayan Felsefe*, Yayına haz. Ömer Bozkurt, (Ankara: Otto, 2011), 28.

²² Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 64.

²³ Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 66.

²⁴ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 263; Epiktetos, *Söylevler*, çev. Birdal Akın, (Ankara: Divan, 2013), 48, 64, 71.

²⁵ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 273, 279.

²⁶ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 56.

²⁷ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 277.

²⁸ Epiktetos, *Düşünceler ve Sohbetler*, çev. Burhan Toprak, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999), 82.

biçime sokar.²⁹ Sağduyuyu, insancıl davranışı, sosyal birleşmeyi vaat eder. Sade bir hayat sürmemizi ister bizden.³⁰ Halktan çok kendinden hoşlanmayı yeğ tutmayı, beğenilerin sayısından çok ağırlığına değer vermeyi; insanlardan, tanrılardan korkmadan yaşamayı, acıları yenmeyi ya da onlara bir son vermeyi öğretir. Ölüm karşısında neşeli kalmayı, beden ne halde olursa olsun, hep yürekli, memnun olmayı, gücünü yitirsen de çökmemeyi bizden ister.³¹ Kısaca Stoalılara göre felsefenin görevi, pratik yaşamda doğru eylemin ne olduğunu göstermektir. İnsanın derdine teselli olmak, hatta çare bulmaktır.

Stoa'da erek doğaya uygun yaşamaktır.³² Fakat bunun ilk koşulu doğanın tanınmasıdır;³³ doğayı tanıyabilmek için de iyi muhakeme etmek gerekir.³⁴ Bu nedenle Zenon felsefe konularını ilk kez fizik, ahlak ve mantık olmak üzere üç bölüme ayırmıştır. Khryssippos, Apollodoros, Syllos, Eudromos, Babilli Diogenes, Poseidonios ve Seneca gibi Stoalılar da bu sınıflandırmada Zenon'u izlemişlerdir.³⁵ Seneca'ya göre bu bölümlerden fizik, doğanın ilkesini ve yapısını tanıtırken; ahlak bölümü ruhu bir düzene koyar. Mantık ise terimlerin özelliklerini ve yapılarını, yanlışlar gerçek yerine geçmesin diye, kanıtları belirler.³⁶ Bölümlerden hiçbiri ötekisinden ayrılmış değildir, tersine hepsi iç içedir ve birbiriyle ilişkilidir. Stoalılar bu bölümlerin her birinin öğretilmesi gerektiği konusunda uzlaşıyorlardı fakat hangi bölümden başlanması gerektiği hususunda aralarında bir ittifak yoktu. Nitekim Diogenes Laertios'a göre Zenon, Khryssippos ve Arkhedemos gibi filozoflar ilk sıraya mantığı, ikinci sıraya fiziği ve üçüncüye ahlakı koyarken, Ptolemaisli Diogenes ahlakla, Panaitios ile Poseidonios fizikle başlanmasını uygun bulmuşlardı.³⁷ Biz de burada Zenon'u takip ederek mantık bölümüyle

²⁹ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 56; Epiktetos, *Söylevler*, 184.

³⁰ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 34.

³¹ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 84, 85, 293.

³² Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 330.

³³ "Doğaya uygun yaşam" öğretisi Kynikler tarafından da ileri sürülmüştür. Bkz. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 261.

³⁴ Epiktetos, *Düşünceler ve Sohbetler*, 57; Mehmet İzzet, "Eski Yunan'da Ahlakî Felsefe: Zenon ve Mu'akkibleri", *Bilgi Mecmuası*, İstanbul, Kânunuevvel, 1/II (1913/1914), 137.

³⁵ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 313; Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 218, 223.

³⁶ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 222.

³⁷ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 314; Mehmet İzzet, "Zenon ve Mu'akkibleri" adlı makalesinde konuyla ilgili şunları ifade etmiştir: "Şüphesiz, Stoa felsefesi kendisine öğretim gayesi olarak iki şeyi belirlemiştir: Biri hakikat, diğeri ise fazilettir. Fazileti bulmak için hakikati bilmek, onu tahsil etmek gerekir. Ve ahlaken iyi olan şeyi bilmek, kâinatın sırlarını bilmeye bağlıdır. Kâinatın esrarını bilmek için ise usa vurmanın kurallarını gösteren mantık ilmini öğrenmek gerekir. Bundan dolayı Zenon'un felsefesi üçe ayrılacaktır: önce usa vurma kurallarını belirleyen Mantık, ikinci olarak kâinattaki varlıkların durumlarını öğreten Fizik ve üçüncü olarak Ahlak" Bak. Mehmet İzzet, "Zenon ve Mu'akkibleri", 137.

başlamak istiyoruz.

B. Stoa'da Felsefenin Bölümleri

1. Mantık

Stoalılardan Seneca ve Epiktetos mantığı, hakikati bulma ve tanıma, yanlış ortadan kaldırma sanatı³⁸ olarak kabul ederler ve mantık eğitimini iyi ve mutlu bir yaşam için zorunlu görürler. Zira mantık bilmeden varlıkla ilgili hakikatlere ulaşamaz,³⁹ mantığın bölümlerinden biri olan diyalektik çalışma olmadan da sağlam usamlama kurulamaz. Çünkü doğru ile yanlışın ayırt edilmesi, inandırıcı sözle karanlık sözün irdelenmesi diyalektik sayesinde olur;⁴⁰ yine diyalektik olmadan yolunca soru sorup yanıtlamak da imkânsızdır. Stoalılar mantığın bu işlevinden dolayı felsefenin bölümlerinden fiziği bir ağaca, ahlaki verimli bir tarlaya, fizik ve ahlaki koruduğu için mantığı bir sura benzetmişlerdir. Yine stoacı okula göre vücut bütünlüğünün ve düzeninin sağlanması ve korunmasında iskelet sisteminin görevi ve konumu neyse hayatı mutlu kılacak ahlaki yaşantının elde edilmesinde ve korunmasında mantığın görevi de o'dur.⁴¹ Şu halde Stoalılar için mantık bir erdemdir ve mutluluğun temelini teşkil eder; fizik alanında olsun, ahlak alanında olsun, her konu ancak mantık alanındaki çalışma sayesinde kavranır.⁴² Ne varlığın hakikati ne de insanın fazileti mantık bilmeden elde edilemez.

2. Fizik

Felsefenin ikinci bölümü olan fizik de yine Stoalılar için önemlidir. Çünkü iyi olan eylemi bulmak ve bu sayede hayatın temel amacı olan mutluluğa erişmek, insan da içinde olmak üzere yaratıcı evrensel doğanın incelenmesine ve sırlarının elde edilmesine bağlıdır ve bu bilgi fizikle sağlanabilir.⁴³ Fizik bölümünün ele aldığı en temel soru doğanın ne olduğuyla ilgili sorudur. Diogenes Laertius bu hususta şunları söyler: Stoalılar, “Doğa” terimini bir yandan dünyayı bir arada tutan şeyi, bir yandan da toprak üstündeki şeyleri yaratan gücü belirtmek için kullanıyorlar. Doğa kendiliğinden devinen, yaratıcı ilkeye uygun olarak belli zamanlarda kendisinden çıkan şeyleri gerçekleştiren ve bir arada tutan,

³⁸ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 314; Epiktetos, *Söylevler*, 40, 72; Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 222.

³⁹ Epiktetos, *Söylevler*, 73.

⁴⁰ Epiktetos, *Söylevler*, 40, 246; Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 224; Marcus Aurelius, *Düşünceler*, çev. Şadan Karadeniz (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016), 59.

⁴¹ Stoanın mantık anlayışıyla ilgili geniş bilgi için Bkz. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 314–329.

⁴² Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 329.

⁴³ Doğa terimi bir de “bir şeyin doğuştan getirdiği öz nitelik” anlamında kullanılır. Bu anlamdaki kullanımı için Bkz. Aurelius, *Düşünceler*, 72, 74, 91; birinci anlamdaki kullanımı için bkz, Aurelius, *Düşünceler*, 72, 73, 74, 75, 84, 91.

nesnelere çıktıkları şeylere uygun kılan güçtür.”⁴⁴ Stoalılara göre doğanın etkin ve edilgin olmak üzere iki ilkesi vardır:⁴⁵ Bunlardan edilgin ilke, niteliği olmayan tözdür, yani maddedir.⁴⁶ Madde, özü bakımından durağandır; hareketsiz durur, ama her türlü harekete hazırdır,⁴⁷ fakat kimse hareket ettirmese öylece kalır.⁴⁸ Maddeyi yöneten etkin ilkeye gelince, tözün içindeki nedendir.⁴⁹ Neden nedir? Tanrı, Yaratıcı Akıl (Logos)⁵⁰ veya ateştir.⁵¹ Kader,⁵² “Kozmos”⁵³ ve Zeus diye de adlandırılır; ama bunlardan başka daha birçok adı vardır.⁵⁴ O, kendi kendine yeterlidir.⁵⁵ Ereği iyiliktir.⁵⁶ Bilgi, düzen ve akıl onun niteliğidir.⁵⁷ Yaratıcı Akıl olduğu için evrendeki darmadağın olan maddeyi toparlar,⁵⁸ dengeler, biçim verir, istediği yöne

⁴⁴ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 351; Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 275.

⁴⁵ Stoalılarının fiziği, Herakleitos’un fiziğidir. Bkz. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 419.

⁴⁶ Stoacılara göre töz, bütün varlıkların ilk maddesidir. Madde de kendisinden herhangi bir şeyin çıktığı şeydir. Töz de madde de bütüne ve parçaya ilişkin olarak iki anlamda kullanılır. Bütüne ilişkin olan töz ya da madde ne azalır ne çoğalır; buna karşılık parçaya ilişkin olan hem çoğalır hem azalır. Bkz. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 351.

⁴⁷ Aurelius, *Düşünceler*, 83.

⁴⁸ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 144.

⁴⁹ Stoacılar maddenin pasif ve niteliksiz bir şey olduğunu düşündükleri için onun bir nedenin etkisi altında harekete geçirilmesi ve nitelik kazanması gerektiğini ileri sürmektedirler. Bkz. Arslan, *İlk Çağ Felsefe Tarihi*, 284; Aurelius, *Düşünceler*, 90.

⁵⁰ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 46.

⁵¹ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 345, 354; Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 146; Stoa’da Tanrı, doğanın sadece ‘ereksel neden’i değildir, aynı zamanda ‘maddi, formel ve fail nedenidir. Bkz. Arslan, *İlk Çağ Felsefe Tarihi*, 278.

⁵² “Kader, varlıkların birbirine bağlı nedenidir ya da evreni yöneten akıldır.” Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 351; Seneca, *Ruh Dinginliği Üzerine*. çev. Bedia Demiriş (Ankara: Doğubatu), 112.

⁵³ Stoacılara göre, “kozmos” sözcüğü üç ana anlama gelir: Niteliğini kendine özgü biçimde tüm tözden alan tanrının kendisi, bu nedenle bozulmaz ve yaratılmamıştır, evrensel düzenin yaratıcısıdır. İkinci olarak, “kozmos”, yıldızların, tüm evrenin düzenidir, derler. Üçüncüsü de bu ikisinin birleşimidir. Bkz. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 347.

⁵⁴ Diogenes Laertius Stoacıların Tanrı’sını şöyle tanımlamaktadır: “Tanrı ölümsüz bir varlıktır, akıllıdır, en mükemmel anlamda mutlu..., ona hiçbir kötülük bulaşmaz; dünya ve dünyadaki şeylerle yakından ilgilidir; ama insan biçimli değildir. Evrenin yaratıcısıdır ve hem genel olarak hem her şeyin içine yayılan özel bir parçası olarak her şeyin babasıdır; çeşitli güçlerine göre birçok adla adlandırılır. Her şey onun sayesinde olduğu için ona Dia; hayatın nedeni olması veya tüm hayata yayılmış olması bakımından ona hayat (Zen); egemen parçası esire kadar uzandığı için ona Athena, havaya kadar uzandığı için Hera...derler.” Bkz. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 350; Weber, *Felsefe Tarihi*, 93.

⁵⁵ Aurelius, *Düşünceler*, 100.

⁵⁶ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 146.

⁵⁷ Epiktetos, *Düşünceler ve Sohbetler*, 69; Aurelius, *Düşünceler*, 83.

⁵⁸ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 147, 148.

çevirir.⁵⁹ Her türlü eseri yapmak için onu kullanır.⁶⁰ Etkin İlke olduğu için de maddeden daha güçlü ve değerlidir.⁶¹ Tanrıyla doğa arasındaki ilişki ruhla beden arasındaki ilişki gibidir. Tanrı doğada nerde ise, ruh da insanın içinde aynı yerdedir. İnsan ruhu bedenin her cüzünde bulunduğu gibi Tanrı da doğanın her yerinde hazır ve nazırdır.⁶² Bu ilişki nedeniyle doğa ve onu meydana getiren her şey kutsal, canlı ve akıllıdır.

Stoalılara göre doğada ilahi bir yasa vardır ve tüm varlık bu yasanın hükmüne mutlak boyun eğer.⁶³ Yasaya uygun olarak etkin İlke belirli dönemlerinde tüm tözü kendi içine alır, sonra yine kendinden yaratır.⁶⁴ Tözden doğan varlıklar Tanrının iradesine boyun eğerler. Öncesiz-sonrasız yasaya göre doğarlar, gelişirler sonra evrensel yangında hızla yok olup giderler.⁶⁵ Var olan her şey hızla dönüşüp değişirken bu yasa (kader) asla değişmez.⁶⁶

Doğadaki bu döngü yasası, tanrısal öngörüye, akıl ve hikmete dayanır.⁶⁷ Çünkü var oluşun ve yok oluşun nedeni olan bu İlke zekidir (nous); önceden görür (pronoia); bizi sever (philanthropos); bizim iyiliğimizi ister (kedemonikos); ama insani tutkuları olmadan...⁶⁸ Böylesine mükemmel bir yapının Neden'siz ayakta kalmasının imkânsızlığını kanıtlamaya gerek yoktur. Yeryüzü varlıklarının böyle bir düzenleyici olmadan hareket etmeleri durumunda birbirlerine çarparak yok olacaklarını; sularda ve karalarda doğayı hareketlendiren ve bunca ışıkları kesintisiz parlatan gücün ancak sonsuz bir kural doğrultusunda mümkün olabileceğini, bu işleyişin, özdeğin rastlantısal, serseri biçimde dolaşıp bir araya gelmesiyle oluşmasının

⁵⁹ Stoacıları aktif bir ilkenin (Tanrı) varlığını kabul etmeye götüren neden, tözün (madde) özsel olarak pasif ve niteliksiz olmasıdır.

⁶⁰ "Evrensel doğa, tözü balmumu gibi kullanır; önce bir at yapar, sonra onu eriterek bir ağaç, sonra bir insan, sonra başka bir şey yapmak için malzeme olarak kullanır; bunların her biri çok kısa bir süre sürdürür varlığını. Ama bir sandığın sökülmesi kötü bir şey değildir; parçalarının bir araya getirilerek oluşturulmasının kötü bir şey olmaması gibi." Bkz. Aurelius, *Düşünceler*, 99.

⁶¹ Madde, Neden için antitez oluşturmaz ve son tahlilde ancak bir tek neden vardır: Yapıcı güç. Bkz. Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 145, 148.

⁶² Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 148.

⁶³ Aurelius, *Düşünceler*, 84.

⁶⁴ Stoacılar aynı nedenler zorunlu olarak aynı sonuçları doğuracağı ilkesinden hareketle, eğer Tanrı bir ve aynı Tanrı'ysa ve bu Tanrı her zaman aynı biçimde iş görmekteyse doğadaki bu döngünün gerçekleşmesini ve sonsuz olarak tekrarlanmasını hem doğal hem de zorunlu görmekteyler. Bkz. Arslan, *İlkçağ Felsefesi*, 311.

⁶⁵ Aurelius, *Düşünceler*, 43, 97, 100, 102; Laertius, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 346

⁶⁶ Laertius, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 346–347; Aurelius, *Düşünceler*, 44.

⁶⁷ Laertius, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 347; Aurelius, *Düşünceler*, 90, 91, 93, 97, 100.

⁶⁸ Weber, *Felsefe Tarihi*, 94.

imkânsızlığını göstermeye de ihtiyaç yoktur.⁶⁹ Çünkü rastlantıyla doğanın işleyişini izah etmeye çalışmak mantıksal açıdan imkânsızdır. Tersine tüm bu oluşlar ancak birlik, düzen, tanrısal öngörü ve tanrısal iradeyle⁷⁰ gerçekleşir ve Tanrının varlığı ve hikmetiyle izah edilebilir.

Doğadaki her oluş, tanrısal öngörüyle yönetildiği için zorunlu olarak iyidir, güzeldir, uyumludur, dolayısıyla da doğada mutlak kötülük yoktur. Nasıl yanlış bir nota genel ahengi meydana çıkarmaya yarayabilirse ve bir tabloda gölge, ışığı ve renkleri belirgin bir duruma getirmeye yararsa, bunun gibi, kötülük de iyiliğin meydana çıkmasına yardım eder. Kötülükle savaş halinde olan iyilik daha canlı bir ışıkla parlar. Adaletsizlik, korkaklık ve ölçüsüzlük adaleti, cesareti ve iffeti daha sağlamlaştırmaya yarar. Eksiklik yalnız ayrıntılardadır, tanrısal ruhun bedeni olan doğa en yüksek derecede mükemmeldir.⁷¹ Kısaca doğa ve doğadaki işleyiş, zorunlu, mantıklı, yararlı ve iyidir.

Tanrı özü itibariyle bilinçli bir varlık⁷² olması nedeniyle doğadaki her şey birbirine mantıksal bir zincirlemeyle bağlıdır.⁷³ Onları birbirine bağlayan bağ kutsaldır: Hiçbir şey insana yabancı değildir. Çünkü her şey birbiriyle ilişkili olarak düzenlenmiş olup birlikte doğanın düzenini oluştururlar.⁷⁴ Doğayı oluşturan varlıklar birbirinden farklı olsalar da aynı amaç için birlikte çalışırlar. “Var olan bütün şeylerden oluşan bir tek dünya vardır, onları kuşatan tanrı tektir, öz tektir, yasa tektir, tüm düşünen varlıklarda ortak olan us tektir; gerçek de tektir, ...”⁷⁵ Tüm evren bir kent gibidir; zihnimiz, mantığımız ve yaşamız buradan, bu ortak kentten geliyor; sonuç olarak bu kutsal bağdan dolayı hepimiz biriz; ırk, ulus ayrımı olmadan hepimiz kardeşiz ve bu kentin yurttaşlarıyız.⁷⁶

Erek doğaya uygun yaşam olunca, doğa ile ilgili gerçekleri bilmenin yanı sıra insanın kendi özünü ve hakikatini bilmesi de yaşam felsefesi bakımından önemlidir. Çünkü bir insan kendini bilmeden, yaratılışını incelemeyen nasıl bir ahlaka sahip olması gerektiğini nereden bilebilir?⁷⁷

⁶⁹ Seneca, *Tanrısal Öngörü*, çev. Can Ersöz, (İstanbul: Şule Yayınları, 2009), 10; Epiktetos, *Söylevler*, 36-39.

⁷⁰ Aurelius, *Düşünceler*, 84.

⁷¹ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 148; Aurelius, *Düşünceler*, 79; Epiktetos, *Söylevler*, 154.

⁷² Aurelius, *Düşünceler*, 83, 93.

⁷³ “Her şeyin kaderin elinde olduğu görüşünü Khryssippos Kader Üzerine adlı eserinde, Poseidios Kader Üzerine adlı eserinin ikinci kitabında, Zenon ve Boethos Kader Üzerine adlı eserinin birinci kitabında ileri sürer. Kader, varlıkların birbirine bağlı nedenidir ya da dünyayı yöneten akıldır.” Bkz. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 351; Aurelius, *Düşünceler*, 66.

⁷⁴ Aurelius, *Düşünceler*, 84, 97.

⁷⁵ Aurelius, *Düşünceler*, 59, 97.

⁷⁶ Aurelius, *Düşünceler*, 60, 90; Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 277.

⁷⁷ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 304.

Buradan hareketle Stoalı filozoflar varlığın bir parçası olan insanı da incelemişlerdir. Buna göre insan varlık bakımından içinde yaşadığı doğanın bir parçasıdır ve kendisi de ondan bir parça taşır.⁷⁸ Kıvılcım aleve, damla okyanusa göre ne ise, insan da doğaya göre işte o'dur.⁷⁹ Doğa insana göre "makro kozmos", insan doğaya göre "mikro kozmos"tur. İnsan, kendi içinde makro kozmos'un hem ilkelerini hem de unsurlarını barındıran mikro kozmos'tur. Nasıl ki doğanın iki ilkesi varsa, benzer biçimde insanın da iki ilkesi vardır: Bu ilkeler nedensel ilke olan ruh ve özdeksel ilke olarak bedendir.⁸⁰ Beden bizim hayvanlarla ortak olan yanımızı oluşturur ve özü bakımından algıdan yoksun ilkedir.⁸¹ Ruha gelince bedenimize yerleşmiş tanrısal soluktan başka bir şey değildir.⁸² Tanrısal parçamızın gücü ve doğası iki kısımdan oluşur: Bir kısmı insanı bir şekilde ele geçiren arzu⁸³ iken, diğer kısmı ne yapılması ve nelerden kaçınılması gerektiğini öğreten akıldır.⁸⁴ Her şey kendine özgü niteliği ile değerlidir.⁸⁵ İnsana özgü olan şey onun ruhu, ruhundaki yetkin akıldır.⁸⁶ Dolayısıyla insan da aklıyla değerlidir; aklını yetkinleştirirse ve ona uygun davranırsa övülür; doğasının sınırına erişir.⁸⁷ Kuşkusuz insan doğanın özü ve en yüksek varlığıdır. Arzunun kölesi olmaktan çok büyük amaçlar için doğmuştur.⁸⁸ Onun ereği, doğanın isteklerine göre yaşamak ve evrensel yasa ne istiyorsa hiç duraksamadan onu yapmaktır;⁸⁹ yoksa bazılarının⁹⁰ ileri sürdükleri gibi hazzın, açgözlülüğün, siyasal ihtirasın, umudun ve korkunun kölesi olmak için değil...

⁷⁸ Epiktetos, *Söylevler*, 16, 26, 67, 148; Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 85; Aurelius, *Düşünceler*, 54, 76, 89; Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 330.

⁷⁹ Weber, *Felsefe Tarihi*, 95.

⁸⁰ Aurelius, *Düşünceler*, 40, 54, 76, 89; Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 85; Epiktetos, *Düşünceler ve Sohbetler*, 41.

⁸¹ Aurelius, *Düşünceler*, 89.

⁸² "Tanrı senin yanı başındadır, seninledir, içindedir senin...İçimizde yerleşmiş kutsal bir soluk var; kötülüklerimizi, iyiliklerimizi gözleyen, koruyan kutsal bir soluk. Biz ona nasıl davranırsak, o da bize öyle davranır." Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 100. Ayrıca bkz. Epiktetos, *Söylevler*, 26; Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 354; Aurelius, *Düşünceler*, 51, 78.

⁸³ Erken dönem stoacıları Sokrates'i takip ederek arzu veya iradeye akıl veya yargıdan bağımsız olarak hiçbir rol vermezken stoacılığın orta dönemine mensup filozoflardan Panaitios ve Poseidonios ve Roma stoası dönemi filozoflarından Cicero Aristoteles'i takip ederek akıl gücüyle birlikte arzu veya irade gücünün varlığını kabul etmişlerdir. Bkz. Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 326-329.

⁸⁴ Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 45, 57.

⁸⁵ Aurelius, *Düşünceler*, 91.

⁸⁶ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 101,153.180, 211; Aurelius, *Düşünceler*, 85.

⁸⁷ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 172.

⁸⁸ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 147.

⁸⁹ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 153, 167.

⁹⁰ Epikürosçu okul kastediliyor. Bkz. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 329.

3. Ahlak

Hakikatleri felsefe aracılığıyla elde ettikten sonra insan aradığı erdemi ve mutluluğu bulmak için kendisine ne türlü bir yasa belirlemeli ve neyin ardından gitmelidir? Hakikat şu ki, nesnelere değeri ile insanın özünün ne olduğu ve aynı zamanda evren içindeki yeri ve anlamı üzerine bilgisi hakikat olan kimse, kendi özünden ayrılmayarak doğanın yasasına saygı duymalı ve ahlaki yaşamında doğanın istemine göre davranmalıdır.⁹¹ Evrenin yasasıyla insanın özünün bir olduğunun bilgisini fizik sağlamaktadır. Fakat fiziğin sağladığı bilgilere dayanarak bizi erdemli kılacak ilkelere ulaştırmak başka bir bölümün, ahlak felsefesinin görevidir. Biz de bundan hareketle araştırmamızı ahlak alanıyla devam ettirmeliyiz. İlk şunun bilinmesi gerekir ki, aslında Stoa'da felsefe bilimsel bir teori olmaktan çok bir ahlak felsefesidir. Felsefenin ereği de teorik bilgelik değil, yaşam bilgeliğidir. Stoalı filozof nazarında bizi daha iyi hale getirmeyen, eğilimlerimize ve eylemlerimize hiçbir etkisi ve yararı olmayan bir bilimin yüksek bir değeri yoktur.⁹² Bu bağlamda mantık ve fizik gibi bilimlerin önemi ahlaka temel oldukları içindir. Ahlak felsefesi ise pratik öneminden, bilgece bir yaşama katkısından dolayı Stoa felsefesinin merkezinde yer alır.⁹³

Stoa'da felsefe bölümlere ayrıldığı gibi ahlak da kendi içinde bölümlere ayrılır. Zenon ahlak felsefesini doğa, doğaya uygun hayat, içgüdü, iyi ve kötü şeyler, tutkular, erdem, erek, en yüksek değer, eylemler, yükümlülükler, özendirme ve caydırma gibi alanlara ayırmıştır.⁹⁴ Stoalı filozoflardan Seneca ise ahlaki üç bölüme ayırmıştır: Birinci bölüm herkese kendine düşeni, layık olduğu değeri biçen, son derece yararlı denetleme; ikinci kısımda ruhun atılımı; üçüncüde davranış eylem kuralları ele alınır.⁹⁵ Cicero, ahlak felsefesinin bölümleri arasında en önemlisinin ahlaki yükümlülüklerimiz olduğunu belirtmiş ve onları da önem sırasına göre derecelendirmiştir. Bu sıralamaya göre ilk yükümlülüğümüz ölümsüz tanrılara, ikincisi vatanımıza ve üçüncüsü ailemize, ardından bize iyi davranan ve büyük ölçüde ortak bir talihi paylaştığımız akrabalarımıza karşıdır.⁹⁶ Marcus Aurelius'un felsefesinde ahlaki yükümlülüklerimiz sıralanırken topluma karşı yükümlülüklerimiz ayrı bir kategori olarak değerlendirilir.⁹⁷ Epiktetos'un sınıflandırması kendimize karşı yükümlülüklerimizle ilgilidir. Bu yükümlülüklerimizden ilki, duygularımızı eğitmekle ilgili olan

⁹¹ Aurelius, *Düşünceler*, 90.

⁹² Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 56.

⁹³ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 313; Epiktetos, *Söylevler*, 194; Weber, *Felsefe Tarihi*, 92-93.

⁹⁴ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 329; Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 368.

⁹⁵ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 223.

⁹⁶ Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 27, 69.

⁹⁷ Aurelius, *Düşünceler*, 113.

yükümlülüğümüz; ikincisi ihtiyatlı, akla ve ölçüye uygun davranmamızı sağlayan yanımızın eğitimi ile ilgili yükümlülüğümüz; üçüncüsü ise yargılarımızdaki aldanma ve düşüncesizliklerden arınmamızı sağlayan aklımızın eğitimi ile ilgili yükümlülüktür.⁹⁸

Ahlakın bölümleri arasında yer alan “doğa” ve “doğaya uygun hayat”ın bu felsefede ayrı bir önemi vardır. Çünkü Stoalılar ahlakı doğayla temellendirirler.⁹⁹ Başka bir ifadeyle iyi ve kötünün ne olduğunu doğaya dayanarak açıklarlar. Buna göre Stoa’da bir eylem doğaya uygunsa iyi, aykırı ise kötüdür. Bu anlayışın devamı olarak ahlaki kavramları genellikle doğaya dayanarak tanımlarlar. Nitekim erek, doğaya uygun yaşamdır; bu aynı zamanda erdeme uygun yaşamdır.¹⁰⁰ Erdem, yaşamı uyumlu kılmaya yönelik bir tutumdur.¹⁰¹ Bilgelik, kutsal ve insani şeylerin bilgisidir.¹⁰² Cesaret, korkulması gereken şeyleri hor görmektir. Sadakat, insan yüreğinin en kutsal iyiliğidir.¹⁰³ Adalet, haklıya hakkını vermektir.¹⁰⁴ İyi, genel olarak yararlı bir şeydir, özel olarak da yararlı olanla aynı şeydir.¹⁰⁵ En yüce iyi, doğayla uyumlu bir şekilde yaşamaktır.¹⁰⁶ Tutku, ruhun akıldışı ve doğaya aykırı devinimidir ya da aşırı dürtüdür.¹⁰⁷ Arzu, akıldışı (doğaya aykırı) bir iştahdır.¹⁰⁸ Haz, seçilmeye değer sanılan şeylerin gerçekleşmesinden duyulan akıldışı coşkidur.¹⁰⁹ Sevinç, akla uygun bir coşku; sakınım, akla uygun bir kaçınmadır.¹¹⁰ Yapıldığında mantıklı bir açıklaması olan eylem, ödevdir.¹¹¹ Öte yandan Stoalılar doğayla temellendirme meselesinde karşılaşılan problemleri de yine doğadan hareketle izah ederler. Sözel irade özgürlüğünü doğaya uygunluktan ibaret görürlerken köleliği ise doğaya aykırı istek ve tutkuların peşinden gitmek olarak tanımlarlar.¹¹²

Stoa etiği için “doğa” ve “doğaya uygun yaşam” kavramlarının önemi ifade edilmiş oldu. Ancak doğa derken ondan farklı şeyleri anladıkları da

⁹⁸ Epiktetos, *Söylevler*, 243.

⁹⁹ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 315.

¹⁰⁰ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 330.

¹⁰¹ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 330.

¹⁰² Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 66; Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 332.

¹⁰³ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 219.

¹⁰⁴ Arslan Topakkaya, “Stoa Etiğinin Temel Kavramları”, *Felsefe Dünyası*, 1/49 (2009), s.60.

¹⁰⁵ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 332;

¹⁰⁶ Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 116.

¹⁰⁷ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 337.

¹⁰⁸ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 338.

¹⁰⁹ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 339.

¹¹⁰ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 339.

¹¹¹ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 336.

¹¹² Epiktetos, *Söylevler*, 362, 368, 376.

bilinmelidir.¹¹³ Şöyle ki, Stoalılar doğayı, evreni meydana getiren ana varlık türlerinin her birinde, bu türün birliğini, özelliğini teşkil eden nitelik, yeti, anlamında ele aldıkları gibi,¹¹⁴ genel olarak Kozmik düzen, evrensel doğa anlamında da kullanmışlardır.¹¹⁵ Doğa kavramı birinci anlamda ele alındığında bitkinin doğası beslenme ve büyüme, hayvanın doğası beslenme ve büyümeye ek olarak üreme ve duyumdur. İnsanın doğası ise akılsal ve toplumsal bir varlığın doğasıdır.¹¹⁶ Doğa kavramı bu anlamda kullanıldığında insan için doğaya uygun yaşamak, akla ve toplumsal yararara uygun yaşamak olur. Çünkü toplumsal yarar insan doğasının birincil ilkesidir. İkincisi ilkesi ise, bedeninin tutkularına direnmektir; çünkü akılsal ve zihinsel etkinliğin başlıca özelliği, kendine sınır koymak ve hiçbir zaman duyuların ya da içgüdülerin etkisine yenik düşmemektir. Bunların ikisi de hayvansal doğamıza aittir, akıl ise, uşak olmayı değil, egemen olmayı amaçlar. Haklı olarak, çünkü akıl doğası gereği, bunlardan yararlanacak biçimde yönlendirilmiştir. Her akıllı varlığın üçüncü ilkesi, acele yargı vermektir, kolay kandırılmaktan kaçınmaktır.¹¹⁷ Öte yandan Stoalılar doğa derken, büyük Bütünü, evrensel doğayı da kastetmektedirler. Kavram bu anlamda kullanıldığında doğaya uygun davranmak, kozmik düzenle uyum içinde yaşamak, onu kendi eylemlerine ölçü almak şeklinde anlaşılacaktır. Bu tartışmayla ilgili olarak Stoalı filozofların görüşlerine gelince, onlardan Panaitios'a bakılırsa davranışlarımızı genel olarak doğayla değil, özel olarak kendi doğamızla uyum içinde gerçekleştirmeliyiz.¹¹⁸ Khryssippos doğa deyince, hem evrensel doğayı, hem de bireysel olarak insan doğasını anlar; Kleantes ise bireysel doğayı değil, yalnızca evrensel doğayı anlar; filozofa göre izlememiz gereken doğa da bu doğadır.¹¹⁹

Marcus Aurelius'un yukarıdaki tartışmayla ilgili tutumuna gelince, Filozof, doğaya uygun yaşamla akla uygun yaşamı eşitlemeye çalışmıştır. Ona göre Kozmik düzenle onun bir parçası olan bireysel aklın özleri de yolları da aynı değil, tersine birdir.¹²⁰ Doğaya uygun yaşamın hakikati, kutsal doğa'yı bilmek, tanımak ve onun iradesine boyun eğmektir. Aynı biçimde kendine,

¹¹³ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 330; "Doğaya Uygun Yaşam" kavramı hakkında bkz. Topakkaya, "Stoa Etiğinin Temel Kavramları", 62-63.

¹¹⁴ Kavramın birinci anlamdaki kullanımı için bkz. Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 50, 120; Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 116, 240, 267; Aurelius, *Düşünceler*, 71; Epiktetos, *Söylevler*, 364, 389.

¹¹⁵ Kavramın ikinci anlamdaki kullanımı için bkz. Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 50; Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 88, 153, 167, 247; Aurelius, *Düşünceler*, 84, 99, 105; Epiktetos, *Söylevler*, 73.

¹¹⁶ Aurelius, *Düşünceler*, 91; Epiktetos, *Söylevler*, 364.

¹¹⁷ Aurelius, *Düşünceler*, 103.

¹¹⁸ Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, 201.

¹¹⁹ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşam Öğretileri*, 330.

¹²⁰ Aurelius, *Düşünceler*, 72, 78, 143.

insanlara, canlılara saygı duymaktır.¹²¹ Nitekim bu yetkinliğe ulaşan kişi doğa'ya şöyle seslenecektir: "istediğini ver, istediğini al." Ama bunu doğaya meydan okurcasına değil, bir boyun eğişle ve onun istekleriyle tam bir uyum içinde söyleyecektir.¹²² Kendi özüyle de konuşacaktır: "kendine; iyi, alçakgönüllü, doğrucu, ihtiyatlı, uysal, yücelmiş nitelemelerini verdikten sonra onların yerine başkalarını koymamaya özen göster; bu nitelikleri yitirmek zorunda kalırsan, hemen geri dön onlara."¹²³ "Eğer doğan gereği katlanabileceğin bir biçimde bir olay meydana gelirse yakınma, doğanın sana verdiği yetiyle katlan ona; ama eğer doğan gereği katlanamayacağın bir biçimde meydana gelirse, gene de yakınma, çünkü çok geçmeden bunun sonu gelir."¹²⁴

Doğaya uygun yaşamın hakikatiyle ilgili Cicero'nun tavrına gelince, filozof insandaki kendini koruma içgüdüsünden hareketle meseleye yaklaşıyor. Ona göre doğa insana ilk olarak kendisini, yaşamını ve bedenini koruma; kendisine zarar verecek gibi görünen her şeyi geri çevirme; yaşam için gerekli olan şeyleri arama ve tedarik etme içgüdüsü vermiştir.¹²⁵ Aynı doğa, aklın gücüyle, dilde ve yaşamda birlik olması için insanı insana bağlamış; doğurduğu insanlara sevgi ekmiştir.¹²⁶ Ayrıca sebat, itidal, ılımlılık ve utanmayı bilme rollerini layık görmüştür. Yine doğa bize insanlara karşı davranışlarımızda düşüncesiz olmamayı öğretmiştir.¹²⁷ Buradan hareketle doğa'ya uygun yaşamın anlamı, öncelikli olarak kendi varlığımızı korumak ve devam ettirmek aynı zamanda her daim erdemli olmak, doğaya uygun olan diğer her şey içinden ise erdemle çatışmayanları tercih etmektir.¹²⁸ Erdem kadar doğaya uygun, erdemsizlik kadar da doğaya aykırı bir şey yoktur. Yine doğruluk için doğduysak, doğa da bizden doğruluğu, uyumu, tutarlılığı istiyorsa bu durumda doğaya uygun yaşamın hakikati, ahlaken doğru olmak, aşırılıklardan uzak olmaktır.¹²⁹

Seneca'da doğaya uygun yaşamın hakikati, Tanrının iradesine uymak, onu yürekten izlemektir. Başına ne gelirse gelsin, üzülmeden, yüzünü buruşturmadan karşılamak, üstüne düşeni seve seve yerine getirmektir.¹³⁰ Doğaya uygun yaşamak demek, kendimize özen göstermektir.¹³¹ Doğa bizi

¹²¹ Aurelius, *Düşünceler*, 148.

¹²² Aurelius, *Düşünceler*, 78, 139, 140.

¹²³ Aurelius, *Düşünceler*, 137.

¹²⁴ Aurelius, *Düşünceler*, 136.

¹²⁵ Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 7.

¹²⁶ Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 8.

¹²⁷ Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 44.

¹²⁸ Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 116.

¹²⁹ Cicero, *Yükümlülük Üzerine*, 124.

¹³⁰ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 263.

¹³¹ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 294.

temiz ve özgür yarattığı için arzunun, ihtirasın, korkunun, umudun ve açgözlülüğün, aynı şekilde insanların, olayların ve yaşamın kölesi olmamaktır.¹³² Altını, gümüşü, uğruna çiğnendiğimiz, ezildiğimiz her şeyi, gereksiz oldukları için değil, aynı zamanda değersiz, boş oldukları için, onları çiğnemek, hor görmek; onların yerine asıl gerçek zenginliklere yüzümüzü çevirmek, keza azla yetinmeyi öğrenmektir.¹³³ Başkasıyla ilgili olarak incinmemek, incitmemektir. Herkesin sevinciyle sevinmek, kederiyle kederlenmektir.¹³⁴ Anlaşıyor ki Cicero ve Marcus Aurelius gibi Seneca da doğaya uygun yaşamı akla uygun yaşam ve Tanrının iradesine gönüllüce uymak biçiminde anlıyor.

Epiktetos'ta doğaya uygun yaşamın anlamı, doğanın düzenini değiştirmekten çok arzularımızı değiştirmeye çalışmak,¹³⁵ irademizin hükmü dışındaki şeyleri arzulamamak ve bize ait olduğunu düşünmemek; hepsini büyük döngüye ve yazgıya bırakmaktır.¹³⁶ Keza, düşüncelerimiz dışında hiçbir şeyin kendi gücümüz dâhilinde bulunmadığına, dışımızdaki şeylerle ilgili olarak elimizden geleni yaptıktan sonra da üstesinden gelemediğimiz her şeyin bizler açısından mutlak surette imkânsız olduğuna inanmaya alışmaktır.¹³⁷ Yine, bize verilmiş ve yalnızca bize ait olan şeyleri koruyup gözetmek; geçici, başkalarının hükmü altındaki şeylere karşı arzumuzdan vazgeçip kalıcı ve doğası gereği özgür olan şeylere yönelmektir.¹³⁸ Doğaya uygun yaşam, hayatı bir yolculuk gibi yaşamak demektir. Şöyle ki, geminin kaptanını, tayfasını, yolculuk gününü ve zamanını belirleyebilirsin. Sonra bir fırtına kopar. Senin üzerine düşen yalnızca sana ait olanı korumak; gerisi ise kaptanın görevidir. Gemi batarsa ne yapabilirsin? Yalnızca elinden geleni: korkuya kapılmadan, çılgılık atmadan, Tanrı'yı suçlamadan ve var olan her şeyin bir gün mutlaka yok olacağını bilerek; ölümsüz bir varlık değil küçük bir insan olduğun için, tıpkı bir günün her hangi bir saati gibi; sıran geldiğinde hazır olmalı ve sona ermen gerektiğinde sona ermelisin. Nasıl öldüğünün önemi var mı? İster boğulmakla gelsin ölüm, ister ateşli bir hummayla. Ne farkı var?¹³⁹

Stoacıların doğaya uygun yaşamdan anladıklarını özetlemek gerekirse, Tanrının iradesine uymak, onu yürekten izlemek, kendi varlığımızı korumak, duygularımızı akılla kontrol altına almak, tutkudan uzak olmak, irademizin hükmü dışındaki şeyleri arzulamamak ve bize ait olduğunu düşünmemek;

¹³² Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 110.

¹³³ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 247, 283.

¹³⁴ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 273.

¹³⁵ Epiktetos, *Söylevler*, 269

¹³⁶ Epiktetos, *Söylevler*, 383

¹³⁷ Epiktetos, *Söylevler*, 84, 270

¹³⁸ Epiktetos, *Söylevler*, 388–389.

¹³⁹ Epiktetos, *Söylevler*, 138.

hepsini büyük döngüye bırakmak; bu ilkeler doğadan gelen yasa ve emirlerdir. İnsanların anlaması ve uyması gereken yasalar bunlardır. Aranılan şey, yani erdem doğayla, doğanın yasalarıyla uyumlu bir durumdur ve mutluluk erdemdedir. Şerefli olan, insanın tek iyiliği budur. Fakat kimi zaman dış uğraşların ayartmasıyla, kimi zaman birlikte olduğun kimselerin etkisiyle erdem yolundan ayrılarak tanrısal yasaya karşı saygısızlık yapacak olursan, o zaman şunu hiçbir zaman aklından çıkarma: yasaya karşı saygısız insanlar için ceza bellidir: Ağlayıp sızlamak, hep yas tutmak, kıskançlık, kısacası hayal kırıklığı ve mutsuzluk. Kendini bunlardan nasıl kurtarabilirim diyorsan? Sürekli çabayla olacak; yalnız doğanın salık verdiği şeyi yaparsan, aklın salık vermediğinden kaçınırsan, gerçekleşecektir.¹⁴⁰ Acılara ve yoksulluğa rağmen mutlulukta Tanrıyla yarışan Stoalı filozofların sırrı da esasen bundan ibarettir.¹⁴¹

Stoalı filozoflarca tartışılan konular hem İslam düşünce dünyasında hem de diğer ilim çevrelerinde birçok etki yapmıştır. Örneğin Farabi, Yahya b. Adiy ve Cassas gibi filozoflar mantık, ahlak ve hukuk alanlarında Stoalılarla benzer görüşler ortaya koymuşlardır.¹⁴² Yine Ebû Ya'kub el-Kindi (ö.252/866) de *Def'ul Ahzân* (Üzüntüden Kurtulmanın Yolları) adlı eserinde Stoacı görüşlere yer vermiştir.¹⁴³ Batıya bakacak olursak orada da Montaigne, Descartes ve Pascal'ın isimleriyle karşılaşmaktayız.¹⁴⁴ Stoacı görüşlerin geniş bir yelpazede birçok filozofu etkilemiş olması, bu öğretinin düşünce dünyasındaki yerinin büyüklüğünü göstermesi bakımından anlamlıdır.

Sonuç

Stoa okulu, kozmoloji ile ahlak arasında sıkı bir bağ kurmuş ve ahlak felsefesinin sorunlarını bu ilişki ile aşmayı denemiştir. Bu anlayışa göre ağaçlardan dağlara, dört unsurdan semaya kadar herşey bir bütünün parçalarıdır. Var olan her şey birbiriyle irtibatlıdır. Varlığın bütünlüğünü sağlayan şey, varlıkta mündemiç olan Tanrısal akıldır. İnsanla varlık arasında yakınlık ilişkisi, iki varlık düzeninin aynı ilkelere bağlı olmasının bir

¹⁴⁰ Epiktetos, *Söylevler*, 382.

¹⁴¹ Rene Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, çev. Atakan Altınörs (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2015), 26.

¹⁴² Stoa felsefesinin İslam düşüncesine etkisi hakkında bkz. İbrahim Çapak, "Stoa Felsefesi ve İslam Düşüncesine Etkisi", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 1/II(2015), s. 220-226; İbrahim Çapak, "Kıbrıslı Zenon ve Stoa Okulu", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*, 1/I (2015), s. 9-20.

¹⁴³ Bu konudaki değerlendirmeler için Bkz. Yahya İbn Adî, *Tehzîbü'l-Ahlak*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, çev. Harun Kuşlu, (İstanbul 2013), XXVI; Mustafa Çağrı, "Kindî'nin Def'ul Ahzân Adlı Risalesi, Kaynakları ve Tesirleri" *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7-10 (1995), s. 221-241.

¹⁴⁴ Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, 26; Montaigne, *Denemeler*, çev. Buket Yılmaz, (İstanbul: Antik Dünya Klasikleri, 2011),4, 15, 18, 37.79.81.

sonucudur. Bu yüzden bilge kişiler doğanın yapısıyla kendi yaşam biçimi arasında bağ kurmuşlardır. Erdem ve mutluluğu doğayla kurulan derin ilişkide şekillendirmişlerdir. Bu değerlendirmelerden hareketle Stoacı felsefenin, varlığın kökeni, unsurları, yapısı ve düzeniyle insanın ondaki yerine ilişkin bir kavrayış ve erdem, mutluluğun, doğru yaşamın ne olduğuna ve ona nasıl ulaşılabileceğine ilişkin tutarlı bir açıklama ortaya koyduğunu ifade edebiliriz. Stoacı felsefe, özünden gittikçe uzaklaşa insanın ahlak problemini doğayla onu yeniden bütünleştirerek, maddenin ve tutkuların esaretinden kurtararak, Tanrının iradesine uyarak ve onu yürekten izleyerek çözebilir.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, Ahmet. *İlkçağ Felsefe Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2016.
- AURELIUS, Marcus. *Düşünceler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- BOLAY, S. Hayri. *Yaşayan Felsefe*. Ankara: Otto, 2011.
- CEVİZCİ, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2013.
- CİCERO, M. Tullius. *Yükümlülük Üzerine*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- ÇAĞRICI, Mustafa. "Kindî'nin Def'ul Ahzân Adlı Risalesi, Kaynakları ve Tesirleri" *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7-10 (1995): 221-241.
- ÇAPAK, İbrahim. "Stoa Felsefesi ve İslam Düşüncesine Etkisi". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*. 1/II (2015): 219-227.
- ÇAPAK, İbrahim. "Kıbrıslı Zenon ve Stoa Okulu". *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi*. 1/I (2015): 9-20.
- DESCARTES, Rene. *Metot Üzerine Konuşma*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2015.
- EPIKTETOS, *Söylevler*. Ankara: Divan, 2013.
- EPIKTETOS, *Düşünceler ve Sohbetler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.
- GÖKBERK, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1985.
- HADOT, Pierre. *İlkçağ Felsefesi Nedir?* Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 2011.
- HANÇERLİOĞLU, Orhan. *Düşünce Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2012.
- İZZET, Mehmet. "Eski Yunan'da Ahlakî Felsefe: Zenon ve Mu'akkibleri". *Türk Bilgi Derneği, Bilgi Mecmuası*. 1/II(1913/1914):135-143.

LAERTİOS, Diogenes. *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.

MONTAIGNE, Michelde. *Denemeler*. İstanbul: Lacivert Yayıncılık, 2011.

SENECA, L. Annaeus. *Ahlaki Mektuplar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

SENECA, L. Annaeus. *Tanrısal Öngörü*. İstanbul: Şule Yayınları, 2009.

SENECA, L. Annaeus. *Hoşgörü Üzerine, Ruh Dinginliği Üzerine*. Ankara: Doğubatı Yayınları, 2015.

TOPAKKAYA, Arslan. "Stoa Felsefesinin Temel Kavramları". *Felsefe Dünyası*. 1/49 (2009): 56-69.

WEBER, Alfred. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Sosyal Yayınlar, 1992.

AN INVESTIGATION ON THE BASIC VIEWS OF STOA PHILOSOPHY

© Suat ÇELİKKOL^a

Extended Abstract

Stoicism is a school of philosophy founded by Zenon of Cyprus, which lived between the years 336 to 264 BC. Zenon, Kleanthes, Khrysippos, Panaitios, Seneca, Epiktetos and Marcus Aurelius are important representatives of the Stoa philosophy. According to the school, philosophy is the love of wisdom, the quest for wisdom. Philosophy's wisdom is the knowledge of sacred and human things. The Zenon philosophy is divided into three parts: first the logic that teaches the rules of reasoning, second, physics teaching the truth of the entities in the universe, and thirdly, the morality that teaches the principles of virtuous life. According to Stoics, in terms of existence, human being, he is a part of the nature he lives in and he carries a bit of it from him. The Nature is "Macro Cosmos" to human and human is "micro cosmos" to the nature.

Human is a microcosm that contains both the principles and elements of the macro cosmos. As nature has two principles, similarly man has two principles: These principles are the body as a principle and a material principle of causal principle. The body forms our side that is common to animals and is the principle of lack of perception in essence. As for the soul, it is nothing but the divine breath that settles in our bodies. The power and nature of our divine part consists of two parts: A part of the human being somehow seized the desire, the other part is the mind that teaches what to do and what to avoid. Mind is the nature of man. The greatest favor of man is to behave according to the divine part.

Stoa philosophy is a practical philosophy, and it has a moral philosophy at its center. The essence of Stoic morality is constituted by questions such as "

^a Asst. Prof., Erzincan Binali Yıldırım University Theology Faculty, suatcelikkol@erzincan.edu.tr

What is the best for people, what is bad?”, “What are the principles that could freed people from their troubles, fears, passions and from their obstacles?”, “Is there a measure of good and bad?”, “What to do / how to live to achieve the highest quality in life?” On the other hand, just like philosophy, morality also has subdivisions in itself. Without a doubt, “living in accordance with nature” is of great importance in this philosophy. Because according to stoic philosophers, the measure of good and evil is nature. Being happy depends on living in accordance with nature. Our desires and passions against the nature is the cause of unhappiness. In this case, the person looking for happiness should live in nature. So, what is life appropriate for nature? There is no common understanding among Stoic philosophers; there are different opinions: For example, according to Marcus Aurelius, the meaning of life appropriate to nature is to know, recognize and submit to the will of the sacred nature. In the same way, respect for yourself, people and living beings. According to Cicero, according to nature first of all to protect himself, his life and body; rejecting everything that seems to harm itself; the instinct to search and supply the things that are necessary for life. The same nature has connected man to human beings in the power of reason, in language and in life; Love has been given to humans since birth. He also considered the role of perseverance, moderation, moderation, and shame. Again nature has taught us not to be inconsiderate in our behavior towards people. In this way, the meaning of living according to nature means primarily to preserve and maintain our own existence and at the same time to be virtuous at all times, choosing the things that do not conflict with virtue. Living in accordance with nature in Seneca, is to obey the will of God, and to follow him from heart. Living in accordance with nature means to take care of ourselves. Since nature creates us clean and free, desire, passion, fear, hope and greed are not the slave of people, events and life. It is to despise and outrage the gold, the silver and everything we have been crushed and chewed for, not because they are unnecessary, but also because they are empty; and instead, to gravitate to real prosperities and to learn to content oneself. Not hurting someone else, not hurting. To be happy with the joy of everyone, to grieve with grief. The meaning of life appropriate to nature in Epiktetos is to try to change our desires rather than to change the order of nature; all of them to the big cycle and to leave the fate. Moreover, we are used to believing that nothing is possible within our own power except for our thoughts, and that everything we cannot overcome after doing our best for us is absolutely impossible for us. Again, to protect and protect what belongs to us; it is to turn away from our desire for things under the rule of others and to turn to

things that are permanent and inherently free. Life suitable for nature means living like a journey. According to the philosophy of Stoa, living in harmony with the laws of nature means not living with passion. In such a life there is peace and tranquility. Crying, grieving, jealousy, in short, frustration and unhappiness is the punishment of acting out against nature. As a result, the Stoics established a close connection between cosmology and morality and tried to overcome the problems of moral philosophy with this relationship. They suggested that problems related morality can be solved by understanding the nature of existence and studying the secrets of nature.

Keywords: History of Philosophy, Stoa Philosophy, Morality.

